

РАДЯНСЬКА ОСВІТА

ГРОМАДСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ МІСЯЧНИК
ОРГАН НАРКОМОСВІТИ УСРР
ЗА РЕДАКЦІЄЮ М. О. СКРИПНИКА

П'ЯТИЙ РІК ВИДАННЯ

Адреса редакції: Харків, вул. К. Лібкнехта, 31

№ 5

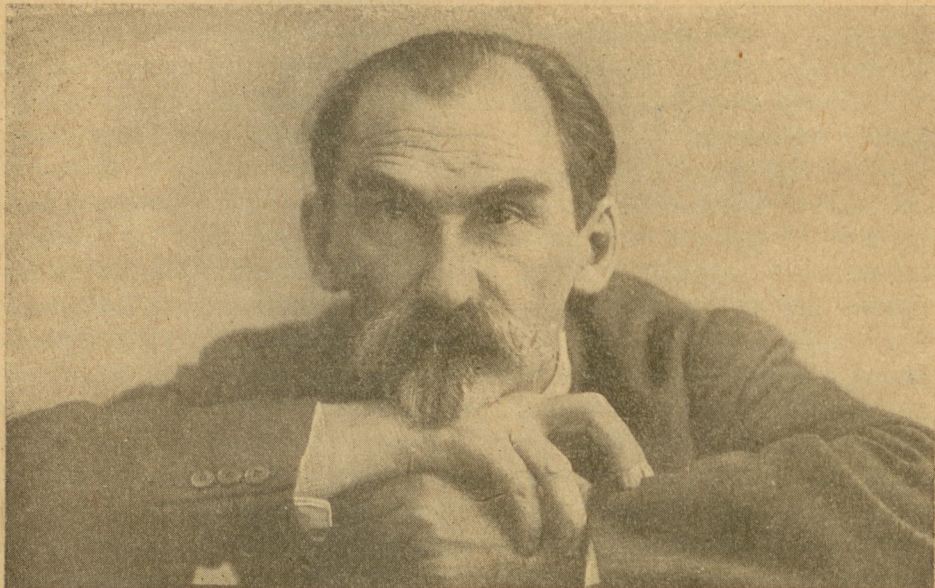
ТРАВЕНЬ 1928 РОКУ

№ 5

Микола Олексійович Скрипник

(Автобіографія¹⁾)

Походжу я з сем'ї залізничника. Батько був службовцем на залізниці — спочатку телеграфістом, потім помішником начальника станції. Батьки мої, люди прості й без освіти, до тодішнього ладу політичного

та економічного пригноблення ставилися невизразно-вороже. Батько на початку 60-х років був знайомий з робітниками недільних шкіл, де він і сам вчився після звільнення селян; моя мати на прикінці 60-х р.р. та на початку 70-х (була тоді на акушерських курсах) робила деякі послуги харківським революціонерам. Обое вони винесли

¹⁾ Написано підчас партійної перевірки 1912 р.

з цього періоду почуття поваги до революціонерів та незадоволень з умов, що тоді панували, і це до певної міри передали й мені.

Народився я 13 січня 1872 р. в с. Ясиноватому, кол. Катеринославськ. губ. Виріс на залізничній лінії, на залізничних станціях, куди батька мало не що-півроку перекидали, все на Україні; спочатку вчився в 2-х класовій сільській школі з 5-ма відділами в сл. Барвінківій, Ізюмського повіту, Харк. губ., а далі в ізюмській реальній школі, звідки мене виключили за виявлену пропаганду серед селян. Свідомим став без чийого-будь безпосереднього впливу, тому що в Ізюмі не було не тільки революціонера, але навіть людини з ліберальними думками. Розвивався самотою. Вихідним пунктом мого розвитку було вивчення української літератури та історії України. Впливали тут й родинні перекази про прадідів-запорожців, особливо про одного з них, що його польські шляхтичі посадили на палю за участь в повстанні Залізняка та Гонти в XVIII сторіччі. Вірші Т. Шевченка розбуркали в мене охоту до читання з історії взагалі, зокрема з історії України, особливо про епоху визвольних повстань, війни й руїни, де я надивав і на Чорну Раду і на повстання класового характеру пригнічених проти козацької старшини: це зміцнило моє критичне ставлення до панування заможних, а разом з тим спонукало до читання з історичних та економічних питань. З другого боку цікавість, що її збудила українська література, штовхнула мене послідовно захопитися фолькльором, лінгвістикою, первісною історією, антропологією, геологією, теорією розвитку космоса.

Шлях мого розвитку, таким чином, цілком відрізнявся від розвитку російських інтелігентів-революціонерів. Вироблення світогляду було занадто болюче, багато довелося побороти внутрішніх протирічч. Книжки пробував діставати звідусіль: від одного залізничного службовця, колишнього польського повстанця, з книгозбірні колишнього декабриста Розена та інших джерел. Книжок нелегальних довгий час зовсім не бачив і відомості про революційні події черпав з реакційних видань, відкидаючи геть їх пояснення і розуміючи „навпаки“. З кількома товаришами, що розвивалися разом зі мною під виглядом екскурсій та запису українських народніх пісень, вів пропаганду серед селян та кустарів. Мушу сказати, що відомості, що їх ми передавали слухачам, як їх я пригадую, були так само заплутані, як невиразні були наші власні погляди; і все ж таки вже через довгий час я зустрів двох селян, що одержали революційне хрещення в моєму першому гурткові. Перші зв'язки та нелегальну літературу мав з Галичини від українських радикалів. Перехід до марксизму був дуже важкий. Довелося виробити світогляд, відмовитися від невиразного революціонізму. Прочитавши Зібера „Рікардо і Маркс“, статті Каутського в журналі „Северний Вестник“ та інш. видання, я все ж таки ще не став марксистом, аж поки до моїх рук не попав галицький переклад „Ерфуртської програми“, що примусив мене порвати з минулими поглядами, узятися за Каутського, „Ка-

пітал" — Маркса, і визнати себе марксистом. З 1897 р. я вже вів свою працю, як марксист, соціал-демократ і з цього часу вважаю себе членом партії.

Але мій марксистський світогляд того часу був досить еклектичний. Знайомство з російською марксистською літературою і особливо плеханівське „К вопросу о развитии монистического взгляда на историю“ допомогли мені в 1899 р., коли я жив у Курську, очистити мої погляди від плутанини; через це мою належність до партії можна вважати від 1899 р. або навіть від 1900, коли я разпрощався з деякими, правда незначними, на мій погляд, впливами німецьких ревізіоністів, але ця внутрішня робота розвитку, що відбувалася весь час, що ще й досі не закінчилася. Що ж до належності до партії, то вона визначалася в той час прийняттям марксистського світогляду, соціал-демократичної програми, (що нею тоді і для Росії була Ерфуртська програма німецьких с.-д.) та особистою с.-д. нелегальною працею. І через це роком моєї належності до партії стає рік 1897.

Р. 1900, в Курську, я тримав екстерном за реальну школу (реальної школи я не кінчив, через те, що мене звідти виключили за організацію гуртка, потім служив у Катеринославі, Новгородськ., Харк. губ.) і вступив до Технологічного Інституту в СПб. З петербурзьким „Союзом боротьбы за освобождение рабочего класса“ я не міг зійтися, тому що він в той час був затруєний економізмом, і я пристав до петербурзького комітету с.-д. партії „Рабочее Знамя“. Комітет цей працював спільно з робітничою організацією „Социалист“. 1901 р. на демонстрації 4-го березня на Казанській площі мене разом з іншими було заарештовали й вислали до Катеринославу. Катеринославський комітет тримався тоді непослідовно-революційних, напівекономічних поглядів газети „Южный Рабочий“. Через те я не міг цілком з ним зійтися і провадив лише в звязку з ним, але окремо, робітничі гуртки, разом з одним із своїх товаришів ще з курського гуртку, Кокориним, що його саме в цей час було вислано до Катеринославу з Симферополя, та кількома іншими революційними соціал-демократами (серед них був і Каляєв, тоді ще с.-д.).

Швидко мене повернули з заслання до Петербургу. За цей час більшість робітників „Рабочего Знамени“ були заарештовані, а в „Социалисте“ приймали погляди, що все більш наближалися до майбутніх есерівських, (досить назвати деякі лише прізвиська: Рутенберг, Савинков та ін.). Після приїзду до Пітеру представника органа „Искры“, я пристав до Петербурзького відділу „Искры“, провадив гуртки за Невською Заставою, на Петербурзькій стороні, на Експедиції та на резиновій мануфактурі. Невдача наприкінці 1901 р. одірвала нас від центру „Искры“, з приїздом другого представника петербурзький відділ „Искры“ став міцнішим і ми розпочали переговори з петербурзьким „Союзом“.

Але на початку 1902 року мене було заарештовано за підготовку демонстрації й швидко ж вислано на 5 років до Якутського краю.

На шляху до Красноярську Хейсим, лікар, що навідувався до тюрми (теперішній меншовик, а тоді іскровець), передав мені повідомлення, що мене притягають до справи „Искры“, і я вирішив втікати. Але втікти пощастило лише за Іркутськом, на шляху до Лени. В партії, разом зі мною йшли тоді Урицький, Дзержинський, Лалаянц, а також і московські студенти, майбутні видатні меншовики й есери: Церетелі, Будилович, Ховрин та ін.

Повернувся я з заслання в середині 1902 р. спочатку до Царицина, а далі до Саратова, де звязався з комітетом та з тамішнім представником „Искры“ Є. В. Бармизним. Комітет тримався невиразного напрямку і ще не до краю пережив „рабочедельчество“. З цього приводу довелося чимало сперечатися на широких засіданнях комітету. Серед робітників та студентів я провадив пропагаторську роботу, мав кілька гуртків, одночасно з цим працював, щоб остаточно відколоти с.-д. від тодішнього Саратовського „Об'єдиненного Союзу с.-д. и с.-р.“. Друкованої агітації Саратовський комітет майже що не провадив ніякої, і я організував друкарню на гумових літерах.

З пересувного набору для штемцелів, що закупив їх у великій кількості. Друкувати було дуже незручно тому, що літери вгиналися й вискакували. Але все ж таки, таким чином, була можливість перейти від гектографованих листочків до друкованих прокламацій. Після вже пощастило через складачів одержати і шрифти, і наладити техніку, але я вже зосередився на пропагаторській роботі. На деякий час їздив до Вольську, організував там гурток робітників на млинах.

Звали мене в Саратові „Іваном Васильовичом“, жив я з лекцій та рисунків. Коли ж у Саратові почали за мною стежити, я виїхав до Самари, де іскровськими представниками були Г. М. Кржижановський, З. П. Кржижановська, В. П. Арцибушев. Кржижановським передав тисячу крб., що їх одержав на революційну справу від колишнього мого колеги по Технологічному Інституту — Апосова (зараз служить в Розвідупрі Штабвійськукр), і поїхав до Києва по літературу. Завізши літературу до Харкова, через Самару виїхав до Катеринбургу.

В Катеринбурзі тоді с.-д. організації не було. На Уралі був „Уральський Союз об'єдинених с.-д. и с.-р.“; треба було відщепити с.-д. й організувати там іскровську організацію. Але виявилось, що в катеринбурзькому комітеті східньої групи цього „союзу“ тоді не було ні одного соціал-демократа, а були лише с.-р. та невиразно-революційна публіка. Було в місті кілька осіб, що раніш були під судом за с.-д. справи, але занадто інертних і досить ворожих до іскровства. Довелося вступити до електричної станції. Зорганізувавши гурток з робітників електричної станції, зв'язався через них з іншими заводами, з ткальнею, Ятеса т. ін. Інтелігентних сил не було цілком, лише пізніше з-за кордону приїхали двоє товаришів, що й увійшли в комітет разом з кількома робітниками.

Нам пощастило відщепити від катериненбурзького „Об'єднання“ майже всіх робітників, а, коли у есерів більшість провалилась, до нас перейшли майже вся решта робітничих гуртків. Я поїхав до Пермі, оформив відділення с.-д. від есерів,— і цим самим Уральський союз було поховано не тільки фактично, а й формально. В. Н.-Тагилі та в інших місцях пощастило організувати групи та зв'язати їх. В цей період я посилав у „Искру“ низку статей та кореспонденцій, підписуючи прізвиськом „Глассон“.

В цей час— кінець літа 1903 р.— катеринбурзький ґрунт під моїми ногами став такий гарячий, що одного разу я втік од шпиків, лише прослизнувши через „веселый дом“, бо пильно вже за мною стежили. Одного разу поліція навіть заарештувала мене, але я втік. Довелося негайно виїздити до Катеринбургу.

Через Київ, де я бачився з Кржижановським, що його тоді обрано було на II-му з'їзді в ЦК партії, я проїхав в Одеський комітет, де працював з осени 1903 р. до лютого 1904.

В Одеському комітеті тоді були: К. І. Левицький (незмінний член комітету з 1905 р. по 1907 р.), Лалаянц— „Аристотель“, Макс Гохберг (що став потім меншовиком), Алексеев (так само потім меншовик, з 1905—06 р.р. мав у Одесі с.-д. видавництво), д-р Богомолец (пішов з партії й поїхав до Аргентини чи Бразилії). Підчас мого вступу до комітету, всі його члени при обговоренні питання про розкол більшовиків та меншовиків спочатку цілком виразно приєдналися до більшовиків, так, що коли в кінці 1903 р. приїхав Дубровинський Іннокентій, що був тоді „примиренцем“, ми відмовилися прийняти його до комітету, тим паче, що на цей час Алексеев так само заявив себе примиренцем. Макс Гохберг почав схилитися до меншовизму, а у Богомольця так само почали прориватися „примиренческие“ ноти, хоть він від більшовизму одійшов багато пізніше.

Я був організатором району Молдаванка-Каменоломні-Пересіп, а далі і Порт. Спочатку організація мала дуже небагато зв'язків, але де-далі зв'язки на заводах поширилися, гуртки були майже на всіх заводах і фабриках. На Пересіп зв'язки влаштовував я сам, для цього поступив робітником. Особливо натужно робота йшла в Каменоломнях, де взимку мені щастило організувати великі масовки робітників, до кілька сот людей, а також в порту. В порту пощастило налагодити зв'язки з пароплавними командами, наприкінці 1903 р., через них розповсюджував силу літератури серед салдатів, що їх відряджали на Дальній Схід, очевидно передбачаючи японську війну.

Виїхав з Одеси в січні 1904 р., коли за мною знову почали стежки.

В Києві, куди я приїхав з Одеси, тільки що відбувся великий провал. Після побачення з Г. М. та З. П. Кржижановськими, я помітив, що за мною напружено стежать, і виїхав до Катеринославу, куди прибув як раз в день оголошення русько-японської війни. В Катеринославі так само провал розвалив комітет перед моїм приїздом. На заводі роботі була матеріальна незабезпеченість. Ліберальна

буржуазія, що підтримувала нас до того часу грошима, на початку війни стала на бік патріотизму і замість революційного червоного хреста давали гроші на червоний хрест офіційний. Але робітники охоче збирали гроші, організація відновлялася, видання прокламацій проти війни йшло успішно. Довелося напружено боротися з меншовиками проти їх спроб поширити свій вплив на робітників. Ці меншовитетські спроби пощастило паралізувати шляхом влаштування дискусій та обговорень. З огляду на те, що Леніну, що залишився закордоном самотою, довелося редакцію „Искры“ віддати Плеханову та Мартову, ми вирішили скликати конференцію південних комітетів більшості, на яку було обрано і мене, але при виїзді з Катеринославу мене заарештували. Нашу ініціативу було здійснено пізніше, коли південна й північна конференції більшовиків утворили БКБ (Бюро Комітетів Більшовиків, що скликало II-й з'їзд партії в травні 1905 року).

З Катеринославу мене заслали в Кемський округ Арханг. губ., тому що через війну заслання до Якутську припинили, на 5 років. По дорозі на Кемь, із Онеги, я знову втік. Але ні в Ярославлі, ні в Москві я не міг звязатися з організаціями через провали.

Приїхав знову до Одеси й застав тут комітет у великій мірі оновлений складом. Було багато нових сил, невикористаних, і в периферії росло незадоволення з комітету. В моєму районі мені пощастило об'єднати ці сили й праця пішла дружньо. Але швидко одеський комітет делегував мене на III-й з'їзд партії (протокольне прізвище „Щенський“).

Після з'їзду Центральний комітет направив мене до петербурзького комітету, де спочатку я був організатором Невського району, потім секретарем комітету, а далі мені було доручено встановити бойову організацію.

Постановою III з'їзду черговим завданням була „підготовка озброєного повстання“, та озброєння робітників. Але фактично підготовку озброєного повстання велося лише ідейно, пропагаторськи, агітаційно. А військово-організаційної підготовки повстання не провадилася ніякої. Після моєї доповіді петербурзький комітет визнав за кінечне підготувати цю працю практично. Бойова організація мусила складатися з озброєних бойових робітничих дружин, що до них мали увіходити в міру їх озброєння також і всі члени наших заводських гуртків, ц.-т. завдання було таке, щоб перевести всю організацію на бойовий стан. Я підшукав організаторів бойових дружин для кожного району і в кожному районі організували основні бойові дружини з 8—10 чоловіка, комори для зброї, а також центральну комору, влаштували низку доповідей з тактики та техніки барикадного та вуличного бою. Але на заводі нашій організаційній боєвій роботі підготовки повстання, стала непереможна стихія. Робітнича маса змела всі поліційні застави, рвалася до живого революційного слова вимагала відповіді на свої запитання. Агітація була найжвавішим завданням

дня, що стягало до себе всі сили. Петербурзький комітет віддався на волю агітаційній стихії, поставив у залежність від агітації все вся. Я вважав, що це фактично зриває роботу підготовки робітничого повстання і після гарячих суперечок, передавши роботу призначеному для цього Буру, (Ессен — старший), заявив про свій вихід з петербурзького комітету.

Це сталося якраз перед жовтневим маніфестом 1905 р. ЦК в цей час одержав повідомлення від ризького комітету, що там в Устдвинській фортеці підготовано до захоплення фортеці. З огляду на це ЦК направив мене до ризького комітету, доручивши мені перевірити стан справ. При перевірці виявилось, що все ґрунтується просто на революційній нетерплячці. Наприкінці грудня 1905 р. мені довелося виїхати з Риги тому, що розпочався білий терор і мене стали старанно розшукувати після того, як Марк влаштував зібрання бойових дружинників, де я зробив доповідь про тактику вуличного бою. Квартал, де були збори, оточили війська. Марка з великою частиною дружинників захопили, а мені з частиною товаришів пощастило врятуватися лише з великими зусиллями. Як після того мені переказували, в Ризі присудили тоді мене на смертну кару заочно.

З Риги я проїхав через Пітер до Ярославлю, де цілком випадково мене заарештували. У мене знайшли мої проекти резолюції до конференції комітетів північного краю, що тоді готувалися, і мене вислано на 5 років до Туруханського краю. За Єнісейськом я втік з дороги. Працювати залишився в Красноярську. Тут, між іншим, провів виборчу кампанію до 2-ої Гус. Думи, а після останніх виборчих зборів був заарештований на вулиці. Судової справи не було з чого створювати й мене знову заслано до Туруханського краю на 5 років. На цей раз довелося дійти до Туруханська й уже звідти втікати, зробивши 1200 верстов угору по річці Єнісею човном та пішки.

Приїхавши до петербурзького комітету в жовтні 1905 р. я застав комітет в переломний момент. Розходження з меншовиками фактично уже були, але в листопаді 1907 р. відбулася ще спільна з ними партійна конференція в Гельсінгфорсі, де я був, як представник Сибірського Союзу. Уже почалося відокремлення інтелігенції та інші ознаки наступного періоду. Одночасно я був організатором II міського району (Рождественского) та працював „по использованию легальных возможностей: був членом правління кооперативу „Труженник“, редагував профжурнали, був на легальних всеросійських з'їздах кооперативних та з питань фабрично-заводської медицини (під прізвищем Г. Г. Єрмолаєв). Р. 1908 був організатором Невського району. Чим далі все менше залишалось робітників і все важче ставало працювати.

Влітку 1908 р., коли стежити за мною стали надто настирливо, я виїхав за кордон, і пробув там 1½ міс. в Женеві. В цей час серед більшовиків утворилася течія „отзовизму“ та „ультиматизму“, що з ними треба було боротися як з ліквідаторством, і мене командировали до Москви. Попрацювавши деякий час організатором району,

я вибув з роботи на 3-му місяці. Центральне Бюро профспілок, де я був представником М. К., було заарештоване і всіх, хто тільки брав у ньому участь адміністративно заарештовано на 3 місяці. Чудно почував я себе підчас звільнення від арешту, що дав легальну законність моему нелегальному паспорту.

Після звільнення з під арешту довелося перевести досить важку боротьбу проти „отзовизму“ та „ультиматизму“. Спочатку я працював організатором району, а потім секретарем райкомітету. Умови роботи все ускладнялися втечею та ренегатством інтелігенції, не минало тижня, щоб не прийшла звістка, що той чи інший робітник відходить від роботи, виїжджає до іншого міста, повертається до навчання і т. ін. і т. ін. Робітники районні трималися твердо, але заїдала провакація. Квартирю для явок, ночівок т. ін. з кожним днем ставало все важче й важче добувати, інтелігенція геть чисто вся відмовлялася допомагати. Друкувати відозви і т. п. ставало дуже важким—матеріальних засобів не одержували ні звідки. Наче вітром змело всіх курсисток та іншу молодь, що переховувала, розносила й т. і. Організація ще трималася надмірним напруженням її робітників, що ще збереглися.

Перевівши в Москві боротьбу за більшовизм та вибори на більшовицьку конференцію, я об'їздив Урал з доповідями. Уральську конференцію влаштувати не пощастило; витягти когось із місцевих робітників на конференцію також не було змоги. Одержав мандата на представництво від Уралу на конференцію, що зобов'язувало мене знову приїхати до Уралу з доповіддю про цю конференцію. На паризькій конференції більшовиків (поширена редакція „Пролетарія“), як відомо від нас відділилися „отзовисти“ та „ультиматисти“ (Богданов, Алексинський, Ст. Вольський та ін.). Оформили вироблену попередньою практикою тактику сполучення нелегальної роботи з використанням легальних та напівлегальних можливостей. Мені цю тактику далі не довелося провадити, тому що підчас об'їзду Уралу я ледве втік від арешту, а по приїзді до Пітеру швидко був заарештований, видала провокаторка Серова.

Знову вислали мене адміністративно на 5 років до Якутського краю, у Вілюйську округу, звідки лише наприкінці 1913 року повернувся до Пітеру, де партійне видавництво „Прибой“ (Крестинський, Стучка, Донської т. ін.) запропонувало мені взяти на себе редагувати партійний страховий журнал „Вопросы страхования“ та керівництво „Рабочей Страховой Группой“. Після пленуму ЦК в грудні 1913 р. та після того, як з редакції „Правды“ усунули Богомазова, що як виявилось потім був провокатором, я вступив до редакції „Правды“, що складалася тоді з Ольминського, мене та К. Н. Самойлової, а після приїзду Каменева, з Каменева, Ольминського та мене. Після від'їзду Ольминського та виїзду Каменева на дачу до Фінляндії з другої половини червня 1914 р. редакцію довелося вести мені самому, в гарячі дні, коли в Петрограді все зростає загальний страйк, що на початку липня перейшов до барикад. У редакції „Правда“ мене й

заарештували, здається 8 липня 1914 р., коли напередодні війни царизм зруйнував усі робітничі організації та видання. Передбачали суд, але очевидно царизмові некорисно було інсценізувати в часи війни відсутність в Росії „соціального миру“ (це було ще до арешту наших думських депутатів), і через те справу „Правди“ розв'язали адміністративно, і я одержав вирок: 5 років (а може до закінчення війни — не пам'ятаю) до Ангарського краю, що тоді ж замінили на заслання до Моршанської Тамбовської губ.

У ставленні до імперіялістичної війни моя позиція з самого початку війни була виразно революційна. В перші місяці війни я перебував у загальній камері Спаської частини в Пітері, разом з багатьма десятками петербурзьких робітників, передовиків, та інш. товаришів, з них зараз пригадую І. І. Кисильова, А. С. Єнукідзе. На численних зборах ми виробили й заявили партійній думській фракції лінію нашої тактики що до війни, лінію, що цілком збігалася з одержаними згодом тезисами Леніна. Вороже ставлення до війни й до обох воєвних коаліцій, стан „третьої сторони“, що ні з одною, ні з другою імперіялістичною коаліцією не вступає ні в які угоди, завдання — повстання пролетаріату та скидання влади буржуазії, соціалістична революція — такими були основні пакти моєї резолюції, що її прийняли близько півтори сотні робітників-революціонерів, яких далі царизм мабуть, як пропагандистів цих ідей, розіслав по всій державі.

В Моршанську я жив під доглядом поліції весь час війни, аж до революції. Через давнього — ще з одеського комітету — товариша, мені пощастило знайти посаду в банкові — спочатку рахівником, а далі пом. бухгалтера. Зв'язатися з робітниками (не вважаю на окремих осіб) підчас війни не щастило; лише останніми місяцями перед революцією пощастило завести два невеличких гуртки на залізниці та на ткацькій фабриці.

Моя праця після Лютневої революції, як і праця кожного члена партії, що брав участь у всіх подіях революційної боротьби, так переплелася з цією революцією, що коли б мені писати про цю мою роботу, довелось би писати про саму революцію. Тому відзначу тільки дещо з тієї праці, що на мене її покладали.

В червні 1917 р. переїхав до Петрограду. ЦК направив мене для праці в „Центральний Совет“ фабрично-заводських комітетів, а там мене обрали до ВЦИК'у I та II скликання, а також до „Предпарламенту“. На VI партійний з'їзд мене делегувала петроградська організація, а з'їзд обрав мене кандидатом ЦК РКП.

Підчас „корніловських днів“ був у „Комітеті Захита“, і там провів передачу великого числа зброї робітникам. У час Жовтневого перевороту входив до складу військово-революційного комітету і між іншим брав участь у бою під Пулковим.

Після Жовтневої революції був у комісії що до організації „Высшего Совета Народного Хозяйства“ і в комісії вироблення першого положення про нього. I Всеукраїнський з'їзд Рад викликав мене